

Мр Јелена Станишић¹
Др Николета Гутвајн
Институт за педагошка истраживања
Београд

UDK-37.017 (37.061)
Оригинални научни рад
НВ. LIX 2. 2010.
Примљен: 3. III 2010.

НЕПОТПУНОСТ ПОРОДИЦЕ И ШКОЛСКО ПОСТИГНУЋЕ УЧЕНИКА

Апстракт Социјални односи унутар породице, посебно између родитеља и деце, социоекономски статус и структура породице често се у литератури повезују са различитим аспектима школског прилагођавања и нивоом школског постигнућа ученика. Овај рад инспирисан је дилемом да ли ученици који потичу из непотпуних породица имају слабије школско постигнуће од својих вршњака који потичу из потпуних породица. Узорак истраживања чинило је 182 ученика седмог и осмог разреда и 34 наставника из четири београдске основне школе. У истраживању су примењени анализа школске документације и полуструктурирани интервју. Налази истраживања показују да ученици који живе у непотпуним породицама постижу лошији школски успех и нижу просечну оцену од осталих ученика. Утврђено је да постоји разлика између просечних оцена ученика у зависности од типа непотпуне породице. Највишу оцену су постигли ученици којима је један родитељ умро, затим ученици чији су родитељи разведени, док су најнижу просечну оцену постигли ученици чији родитељи нису били венчани. Аутори указују на неопходност заједничког деловања породице и школе у превенцији слабијег школског постигнућа ученика из непотпуних породица.

Кључне речи: непотпунa породица, школско постигнуће, ученик.

INCOMPLETE FAMILY AND STUDENTS' ACADEMIC ATTAINMENTS

Abstract Social relations within the family, especially between parents and children, the socio-economic status and the structure of the family are, in literature, frequently related to different aspects of school adaptation and the level of scholastic attainment of students. We were inspired by the dilemma whether the students coming from incomplete families have lower academic achievements than their peers with complete families. The sample comprised 182 seventh and eighth grade students and 34 class teachers from four Belgrade elementary schools. The results show that the students who live in incomplete families have lower achievements and lower mean grades than other students. It was also found that there is a difference between mean grades and the type of incomplete family. The highest grades were obtained by students who suffered the death of one parent, while the students coming from out-of-wedlock families showed the lowest attainment. The authors stress the necessity of more intensive engagement of both the family and the school for the prevention of low academic attainment of students with incomplete family background.

Keywords: incomplete family, academic attainment, student.

¹ jstanisic@rcub.bg.ac.rs

НЕПОЛНАЯ СЕМЬЯ И ШКОЛЬНЫЙ УСПЕХ УЧЕНИКА

Резюме *Социальные отношения внутри семьи, особенно между родителями и детьми, социоэкономический статус и структура семьи в научной литературе часто связываются с различными аспектами приспособления ученика к школе и уровнем его успеха в учебе. В данной работе ставится вопрос о том, учатся ли ученики из неполной семьи хуже, чем их сверстники из полной семьи. В исследовании участвовали 182 ученика седьмого и восьмого классов и 34 учителя белградских основных школ. В исследовании были использованы метод анализа школьной документации и интервьюирование. Полученные результаты показывают, что ученики из неполной семьи учатся хуже и имеют более низкую среднюю оценку, чем остальные ученики. Также обнаружена разница в успеваемости учеников в зависимости от типа неполной семьи. Самую высокую среднюю оценку получили ученики, у которых один родитель умер, затем те, родители которых развелись, а самую низкую среднюю оценку получили ученики, родители которых не состояли в законном браке. Авторами указывается на необходимость совместной работы семьи и школы в предупреждении плохой успеваемости учеников из неполной семьи.*

Ключевые слова: *неполная семья, школьный успех, ученик.*

У стручној литератури о породичном васпитању преовладава уверење да је породица значајан ресурс за висока школска постигнућа ученика, али и фактор ризика за појаву школског неуспеха (Трој и сар., 1967; Зорман, 1969; Davie, 1979; Станојловић, 1982; Dornbusch *et al*, 1987; Feldman & Wentzel, 1990; Ђорђевић, 1995; Spera, 2005). Највећи број истраживања из ове области усмерен је на утврђивање повезаности школског постигнућа ученика са варијаблама као што су: *социоекономски статус породице* (друштвена класа, образовни статус, занимање, породични приходи и место становања); *структура породице* (број генерација у породици, број одраслих чланова и деце, узраст и пол деце, редослед рађања, присуство или недостатак једног или оба родитеља); *породични односи* (демократски, ауторитарни и пермисивни модел односа). Анализа истраживања о повезаности структуре породице и нивоа школског постигнућа указује на: (а) кључну улогу потпуне породице у одрастању детета и постизању високих школских резултата, (б) релативно мали број истраживања о утицају непотпуне породице на различите аспекте школског прилагођавања и ниво школског постигнућа ученика. Претпостављамо да је један од важних разлога због којих се истраживачи, највероватније, тешко опредељују за емпиријска проучавања непотпуне породице неспремност чланова непотпуне породице да учествују у истраживању.

Овај рад инспирисан је дилемом да ли ученици који потичу из непотпуних породица имају слабије школско постигнуће од својих вршњака који

потичу из потпуних породица. У првом делу рада усмерићемо се на проучавање утицаја (не)потпуности породице на школско постигнуће ученика. Други део рада биће посвећен приказу једног емпиријског истраживања које смо спровели међу ученицима који потичу из непотпуних породица. На крају, указаћемо на могуће правце заједничког деловања породице и школе у превенцији и превазилажењу слабијег школског постигнућа ове групе ученика.

(Не)потпуност породице као фактор школског постигнућа ученика

Потпуна породица подразумева заједницу мужа, жене и њихове рођене и/или усвојене деце. Топла породична атмосфера испуњена љубављу, пажњом, разумевањем и сарадњом повезана је са позитивним исходима за каснији успех у животу детета. Непотпуна породица подразумева одрастање уз једног родитеља услед смрти другог, развода или рођења детета у ванбрачној заједници (Голубовић, 1981; Пјурковска-Петровић, 1990; Терзић, 1991). Одрастање и развојне промене које прате дете на путу ка одраслости носе са собом бројне проблеме. Уколико дете расте уз једног родитеља, развојни и животни проблеми су знатно већи и потенцијални су узрочници поремећаја у најразличитијим сферама личности. Непотпуне породице су често суочене с „теретом“ прекинутих блиских односа супружника, сложеном психолошком ситуацијом у којој су деца највеће жртве, а родитељи престају да компетентно обављају своје улоге и дужности у вези са школовањем деце. Последице недостатка једног родитеља по дете, као што су: губитак емоционалне подршке једног родитеља, губитак модела за идентификацију, опадање економске моћи породице – доводе до неравнотеже у породичном систему и школског неуспеха. Ризик одрастања у непотпуној породици је додатно појачан и нарочито велики у периоду адолесценције, односно периоду „буре и стреса“ од чијег исхода умногome зависи будућност појединца. Васпитање детета у непотпуној породици је сложен и деликатан процес, јер недостатак једног родитеља представља озбиљну сметњу за успешно функционисање породице, изазивајући многе проблеме – економске, социјалне, правне, психичке и образовне природе.

Резултати неких истраживања показују да деца разведених родитеља, без обзира на своје способности, у већем проценту постижу неуспех у школи, за разлику од деце која живе с оба родитеља (Трој и сар., 1967). Нека истраживања указују на повезаност школског неуспеха ученика с околностима у којима је статус самохране мајке праћен ниском зарадом, сиромашним домаћинством и неучешћем оца у процесу васпитања детета (Пјурковска-Петровић, 1990). Налази неких сродних истраживања показују да су, у односу на децу која живе у потпуним породицама, деца из непотпу-

них породица склонија ризичном понашању као што су: бежање из школе, пушење, конзумирање алкохола и дрога, учешће у тучама и рано ступање у сексуалне односе (Flewelling & Bauman, 1990; Young *et al.*, 1991; Upchurch *et al.*, 1999; Blum *et al.*, 2000; Santelli *et al.*, 2000).

Насупрот овим налазима, у проучавању образовног постигнућа ученика који потичу из непотпуне, потпуне и проширене породице (Милошевић, 1995) уочено је да се разлике у образовном постигнућу ученика не могу приписати типу породичне структуре из које ученик потиче. Показало се да нема разлика у образовном постигнућу између ученика који потичу из непотпуних породица и ученика који потичу из потпуних и проширених породица. У тумачењу овог налаза ауторка наводи да се у истраживању показало да школа има повећане захтеве за високим образовним постигнућем ученика који живе у породицама без оца, као и нижи критеријум при оцењивању ових ученика у циљу компензовања дефицијентности структуре непотпуне породице. Овај налаз могуће је објаснити и тиме да мајка која сама васпитава дете има повећане захтеве за високим образовним постигнућем детета, како би се оно адекватније оспособило за живот. С друге стране, дете које одраста у породици без оца може да има висока образовна очекивања како би олакшало мајци тешкоће које доноси живот у непотпуној породици. Утицај развода родитеља на понашање и образовно постигнуће ученика тешко је одмерити, јер у процесу прилагођавања ученика на нову ситуацију делују бројни фактори. На пример, обим сукоба родитеља пре развода и узраст детета у том периоду, број деце у породици, однос детета с једним родитељем, као и учесталост виђања родитеља после развода. Сматра се да ефекти развода родитеља на понашање и образовно постигнуће ученика зависе од квалитета односа родитеља пре развода брака, као и од начина на који је дете доживело развод родитеља.

У новијој америчкој литератури која се бави педагошким, психолошким и социолошким проблемима све се чешће доводи у питање подела породица на основу њиховог састава, односно њихове целовитости. Таква структурална подела породица на потпуне и непотпуне је, према америчким ауторима, неадекватна. С обзиром на то један број аутора предлаже да се поред породичне организационе структуре узму у обзир и психолошко присуство и залагање свих чланова породице (*психолошка димензија*) и њихово узајамно деловање (*интерактивна димензија*) (према: Piorkowska-Petrović, 1990). У основи овог предлога стоји уверење да је све већи број непотпуних породица у којима, ипак, постоји учешће оба родитеља. С друге стране постоје „званично“ потпуне породице у којима један родитељ скоро да не учествује у свакодневним породичним обавезама. Стога, поред организационе структуре породице неопходно је узети у обзир и чињеницу како

и колико сваки родитељ инвестира у своју породицу. Физички недостатак једног родитеља, дакле, није довољан разлог да се непотпуне породице *a priori* искључе из групе породица које нормално обављају све своје функције.

На основу налаза представљених истраживања, можемо закључити да је породица још увек кључни „агенс” и модератор образовног постигнућа ученика, као и да су последице утицаја непотпуне породице на развој детета различите у зависности од разлога због којих је породица непотпуна, личности родитеља и начина на који дете доживљава целокупну породичну ситуацију. Непотпуност породице сама по себи не мора да указује на интелектуалну, емоционалну и социјалну инфериорност, јер се озбиљна дезинтегрисаност и нехармоничност односа често среће и у потпуној породици. Интегрисаност и успешно функционисање непотпуне породице зависи од особина личности родитеља с којим дете живи, као и од његове способности суочавања и „излажења на крај” са проблемима које одрастање детета у дефицијентној породичној средини доноси.

Школско постигнуће ученика из непотпуних породица у београдским основним школама

У овом делу рада биће приказан део резултата истраживања које смо спровели међу ученицима који потичу из непотпуних породица и њиховим разредним старешинама. Под термином „непотпуна породица“ у овом истраживању подразумевали смо породице у којима дете (деца) живи са мајком или оцем услед смрти једног од родитеља или развода брака родитеља, као и породице у којима живи један родитељ и дете које је рођено у ванбрачној заједници. Предмет нашег истраживања су разлике у школском постигнућу ученика који потичу из потпуних и непотпуних породица. Конкретније, занимало нас је: (а) да ли ученици који живе у непотпуним породицама постижу слабији општи успех од својих вршњака који живе у потпуним породицама; (б) да ли постоји повезаност школског успеха ученика са варијаблама као што су: пол ученика, пол родитеља с којим ученик живи, тип непотпуне породице, дужина живљења у непотпуној породици и број деце у породици. У истраживању је примењена анализа педагошке документације и полуструктурисани интервју. За рад на педагошкој документацији конструисан је *евиденциони лист* да бисмо из школске документације прикупили опште податке о ученицима (име, презиме, пол, име школе, разред и одељење), њиховој просечној оцени на крају седмог и осмог разреда, просечној оцени школе и разреда. Интервју се односио на податке о типу непотпуне породице из које ученик потиче, дужини временског пе-

Непотпуност породице и школско постигнуће ученика

риода који је ученик провео у непотпуној породици, полу родитеља и броју деце у породици.

Узорак нашег истраживања су чинила 182 ученика седмог и осмог разреда основне школе и 34 наставника из четири београдске основне школе (табела 1). Истраживање је спроведено током маја и јуна школске 2004/2005. године.

Табела 1. Број учесника истраживања по школама

Школа	Број ученика	Број наставника
НХ Синиша Николајевић	25	5
Дринка Павловић	52	8
Јован Стерија Поповић	61	9
Ужичка република	44	12
Укупно	182	34

Определили смо се да узорак истраживања чине ученици који се налазе у периоду адолесценције, јер је то развојно прелазни период (период транзиције) из детињства у зрелост. Аутори који се баве адолесценцијом слажу се у томе да је ово период значајних промена и да су те промене које се у адолесценцији дешавају изузетно важне за даљи развој и успешно прилагођавање одрасле особе (Врањешевећ, 2001). Наравно, однос чланова породице је од одлучујућег значаја за превазилажење тешкоћа које доноси период транзиције. Недостатком једног родитеља проблеми које носи овај период почињу да се усложњавају.

Резултати истраживања

Анализа општег успеха ученика из непотпуних породица. Како бисмо утврдили да ли постоји разлика у школском постигнућу између ученика који живе у непотпуним породицама и осталих ученика, упоредили смо њихове просечне оцене. Конкретније, настојали смо да утврдимо да ли учесници нашег истраживања постижу успех који је једнак, испод или изнад просека осталих ученика у школи. Добијени подаци показују да је просечна оцена ученика из непотпуних породица 3,87, а просечна оцена школа 4,40. Ученици из непотпуних породица су постигли нижу просечну оцену од просечне оцене свих ученика у школи. Разлика између ове две просечне оцене је 0,53, што представља велику разлику. Имајући у виду да је интервал у којем се крећу просечне оцене од 1 до 5, сматрамо да је свака разлика између просечних оцена већа од 0,10 важна. На основу добијеног

податка, можемо да закључимо да су резултати нашег истраживања показали да ученици који живе у непотпуним породицама постижу лошији успех и нижу просечну оцену од осталих ученика.

Анализа општег успеха ученика из непотпуних породица у VII и VIII разреду. У настојању да дођемо до што прецизнијих података, упоредили смо и просечне оцене разреда с просечним оценама ученика из непотпуних породица у VII и VIII разреду. Просечна оцена ученика из непотпуних породица из VII разреда је 3,83, а просечна оцена свих ученика VII разреда је 4,07. Добијена разлика је 0,24. Слична разлика је и код ученика VIII разреда, она износи 0,27. Просечна оцена ученика VIII разреда је 4,16, а просечна оцена ученика из VIII разреда који живе у непотпуним породицама је 3,89. Тек сада видимо да разлика између ученика из непотпуних породица и њихових вршњака који живе у потпуним породицама постоји, али је доста мања него што смо првобитно закључили. Међутим, то не значи да ова разлика није важна. Напротив, и она показује да ученици из непотпуних породица постижу лошију просечну оцену од просечне за VII, односно VIII разред.

Анализа успеха ученика из непотпуних породица према полу. У табели 2. можемо видети структуру ученика из непотпуних породица према полу. Просечна оцена дечака је 3,63, а девојчица 4,12. Разлика између ове две просечне оцене је 0,49, што значи да девојчице из непотпуних породица постижу бољи школски успех од дечака из непотпуних породица. Овакав резултат је и очекиван, будући да резултати истраживања рађених на свим ученицима (без обзира на целовитост породице) показују да девојчице постижу бољи успех у школи од дечака (Николић, 1998).

Табела 2. Структура ученика из непотпуних породица према полу

Пол	N	%	Просечна оцена
женски	97	53,3	4,12
мушки	85	46,7	3,63
укупно	182	100	

Табела 3. Структура ученика из непотпуних породица према полу родитеља с којим ученик живи

Пол родитеља	N	%	Просечна оцена
женски	158	86,6	3,92
мушки	24	13,2	3,55
укупно	182	100	

Непотпуност породице и школско постигнуће ученика

Анализа успеха ученика из непотпуних породица зависно од пола родитеља с којим ученик живи. Налази нашег истраживања показују да 86,8 % ученика живи с мајком, док 13,2 % ученика живи с оцем. Овај податак сагласан је са налазима неких сродних истраживања која су се бавила структуром непотпуних породица (Милић, 2001; Roy *et al.*, 2005).

Просечна оцена општег успеха ученика који живе с мајком износи 3,92, а просечна оцена ученика који живе са оцем је 3,55. Добијена разлика износи 0,37. На основу тог податка можемо да закључимо да постоји разлика у просечним оценама успеха између ученика који живе с мајком и ученика који живе с оцем. Бољу просечну оцену успеха имају ученици који живе с мајкама. Опште је познат став да је у већини култура мајка задужена за бригу о деци, а посебно за њихово школовање. Претпостављамо да очеви који остану сами с децом не могу лако да се навикну на нове обавезе и већу одговорност.

Анализа успеха ученика из непотпуних породица према типу непотпуне породице. Добијени подаци показују да је убедљиво највећи проценат ученика чији су родитељи разведени, затим ученика којима је један од родитеља умро, док је свега 4,95% ученика чији родитељи нису били венчани (табела 4).

Табела 4. Структура узорка према типу непотпуне породице

Родитељи ученика су:	N	%	Просечна оцена
Разведени	129	70,88	3,82
умро је један од родитеља	44	24,17	3,95
нису били венчани	9	4,95	3,75
укупно	182	100	

Надаље, занимало нас је да ли постоји разлика у просечним оценама ученика у зависности од типа непотпуне породице. Највишу просечну оцену постигли су ученици којима је један од родитеља умро (3,95), затим ученици чији су родитељи разведени (3,82), док најнижу просечну оцену имају ученици чији родитељи нису били у браку (3,75) (табела 4). Резултати показују да постоји разлика између просечних оцена ученика у зависности од типа непотпуне породице. Међутим, потребно је нагласити да је разлика која постоји између ученика чији су родитељи разведени и оних чији родитељи нису били у браку занемарљива.

Анализа успеха ученика зависно од времена проведеног у непотпуној породици. Следећи задатак нашег истраживања био је да испитамо како на

просечну оцену ученика утичу године проведене у непотпуној породици (табела 5).

Табела 5. Просечне оцене ученика зависно од времена проведеног у непотпуној породици

Године проведене у непотпуној породици	Просечна оцена
1 година и мање	3,55
1,1–3 године	4,20
3,1–5 година	3,74
5,1–7 година	3,69
7,1–9 година	3,65
9,1 и више	4,07

Да је прва година када ученици почињу да живе у непотпуној породици тешка за све ученике, показује и податак да ученици из те категорије постижу најнижу просечну оцену (3,55). Налази показују да разлика у успеху међу ученицима из непотпуне породице није праволинијска. Након прве године живота у непотпуној породици, време постаје неважан фактор. То значи да на успех ученика из непотпуних породица много више утичу неки други фактори. Ови подаци, као и податак да најнижу просечну оцену имају ученици чији родитељи нису били у браку (они најдуже живе у непотпуној породици), показује да је много важније какав је тип непотпуне породице него период током којег ученици живе у непотпуној породици.

Табела 6. Процентуално учешће броја деце у непотпуним породицама и просечна оцена ученика зависно од броја деце у породици

Број деце у непотпуној породици	Просечна оцена
једно дете	3,87
двоје деце	3,86
троје и више деце	3,83

Анализа успеха ученика из непотпуних породица према броју деце у породици. Аутори који се баве породичним васпитањем указују на повезаност броја деце у породици и школског постигнућа (Станојловић, 1982; Николић, 1998). Сматра се да што је већи број деце у породици, то су лошији услови за учење, те ниво школског постигнућа опада. Такође, родитељи имају мање времена да посвете пажњу сваком детету уколико има више деце у породици. Када се ради о непотпуним породицама, чини се да

је таква претпоставка још оправданија. У непотпуним породицама је само један родитељ, самим тим је његово време које може да посвети деци краће него у породицама с оба родитеља.

Налази нашег истраживања (табела 6) показују да ученици који су јединци постижу приближно исту просечну оцену (3,87) као и ученици који имају једног брата или сестру (3,86), док су ученици који имају више браћи или сестара постигли мало нижу просечну оцену (3,83). Разлике које постоје између ових просечних оцена нису довољно велике да бисмо могли да тврдимо да број деце у непотпуној породици негативно утиче на школско постигнуће.

Ка успостављању сарадње породице и школе

Иако породица представља незаменљиву средину за одрастање детета, друштво је обавезно да помогне породици у остваривању њене васпитне функције. Од свих друштвених чинилаца који могу да пруже помоћ породици, најутицајнија је школа. Помоћ школе је посебно значајна за поједине категорије породица као што су: економски сиромашне породице, породице с нижим образовним статусом родитеља, непотпуне породице, породице које су досељене из села у град и слично. Сарадња између школе и породице чини се критички значајном у превенцији и превазилажењу школског неуспеха ученика, посебно ученика из непотпуних породица. Нажалост, резултати неких релевантних истраживања показују да је адекватна сарадња породице и школе релативно ретка током основног образовања, а да готово не постоји током средњег и високог образовања (Stevenson & Baker, 1987; Epstein, 1992; Stevenson & Stigler, 1992). Ова појава објашњава се недовољним напорима просветних радника да укључе родитеље у процес школовања њихове деце, посебно у периоду преласка ученика из основне у средњу школу (Eccles & Roeser, 1999). С друге стране, родитељи немају довољно времена, енергије, знања или се сматрају некомпетентним и не схватају какву улогу имају у образовном процесу (Eccles & Harold, 1993). Искуства из праксе показују да родитељи радије прихватају повремену, несистематску сарадњу неким конкретним поводом и да се одлучују на сарадњу тек када проблеми почну да се увећавају. На пример, лоше владање или други лични проблеми ученика, као и лоше напредовање у учењу значајни су проблеми који покрећу сарадњу родитеља са школом.

Мислимо да ни родитељи ни ученици нису упознати с улогом стручних сарадника у школи. Незнатан број родитеља у стручним сарадницима види особе које им могу помоћи. У Основама програма стручних сарадника – педагога и психолога школе, за сарадњу с родитељима је предвиђено три сата недељно. У оквиру те сарадње, један од облика јесте

и саветодавни рад. Сматрамо да је посебно важно да се у саветодавни рад укључе родитељи и ученици из непотпуних породица. Често се дешава да родитељ или ученик из непотпуне породице не тражи сâм помоћ. Зато се од педагога и психолога очекује да познају ситуацију у којој дете живи и да прате његово понашање и школско постигнуће. Педагог би требало да прати континуитет у успеху ученика из непотпуних породица и да, уколико примети да успех опада, реагује.

Поред стручних сарадника и наставници могу да помогну ученицима из непотпуних породица и њиховим родитељима. Један од највећих проблема родитеља који самостално подижу дете јесте недостатак времена да се посвете детету. У том смислу, наставник може да замени родитеља и да пружи помоћ ученику у учењу кроз индивидуални рад. Такође, уколико примети да ученик постиже лошији успех него раније, наставник треба да му предложи допунску наставу. На тај начин ће ученик имати одраслог поред себе који му може помоћи у учењу и извршавању школских обавеза. Сигурно да то подразумева додатан напор и наставника и стручних сарадника. Заједничком активношћу педагога, психолога, наставника и родитеља обезбедили би се оптимални услови у којима ученик постиже највећи могући успех у школи. Посебну пажњу треба посветити предавањима и обуци стручних сарадника, наставника и разредних старешина за психосоцијалну подршку ученицима из непотпуних породица и њиховим родитељима.

Који тип односа ће преовладавати на релацији породица–школа, зависи од броја отворених комуникацијских канала међу потенцијалним учесницима у васпитно-образовном процесу. Успешност сарадње породице и школе умногоме зависи од личности наставника и начина вођења комуникације с родитељима. Пожељно је да наставник у процесу комуникације с родитељима превазиђе уверење да само он има педагошко-психолошко знање које родитељи треба да усвоје, и да има у виду практично знање родитеља и њихове васпитне методе. У таквој ситуацији, родитељ се осећа сигурније и показује већу спремност за сарадњу.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту “Образовање за друштво знања”, број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Литература

- Blum, R. W. *et al.* (2000): The effects of race/ethnicity, income and family structure on adolescent risk behaviors, *American Journal of Public Health*, Vol. 90, No. 12, 1879-1884.
- Davie, R. (1979): The home and the school; in: J. C. Coleman (ed): *The school years* (122-143). London: Methuen.

Непотпуност породице и школско постигнуће ученика

- Dornbusch, S. M. *et al.* (1987): The relation of parenting style to adolescent school performance, *Child Development*, Vol. 58, No.5, 1244-1257.
- Ђорђевић, Б. (1985): *Савремена породица и њена васпитна улога*. Београд: Просвета и Институт за педагошка истраживања.
- Голубовић, З. (1981): *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.
- Epstein, J. L. (1992): School and family partnerships; in M. Atkins (ed.): *Encyclopedia of educational research* (1139-1151). New York: Macmillan.
- Eccles, J. S. & R. D. Harold (1993): Parent-school involvement during the early adolescent years; *Teaches' College Record* 94, 568-587.
- Eccles, J. S. & R. W. Roeser (1999): School and community influences on human development; in M. H. Bornstein & M. E. Lamb (eds.): *Developmental psychology: an advanced textbook* (503-555). London: National Institute of Child Health and Human Development.
- Feldman, S. & K. R. Wentzel (1990): Relations among family interaction, patterns, classroom self-restraint and academic achievement in preadolescent boys, *Journal of Educational Psychology*, Vol. 82, No. 4, 813-819.
- Flewelling R.L. & K. E. Bauman (1990): Family structure as a predictor of initial substance use and sexual intercourse in early adolescence, *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 52, No. 1, 171-181.
- Милић, А. (2001): *Социологија породице*. Београд: Чигоја штампа.
- Милошевић, ЈБ. (1995): *Васпитни односи у породици*. Београд: Чигоја.
- Николић, Р. (1998): *Континуитет успеха ученика основне школе*. Београд: Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета.
- Пјурковска-Петровић, К. (1990): *Дете у непотпуној породици*. Београд: Институт за педагошка истраживања и Просвета.
- Roy, F. *et al.* (2005): Youth assets, aggression and delinquency with the context of family structure, *Journal of Health Behavior*, Vol. 29, No. 6, 557-568.
- Santelli, J. S. *et al.* (2000): The association of sexual behavior with socioeconomic status, family structure and race/ethnicity among US adolescents, *American Journal of Public Health*, Vol. 90, No. 10, 1582-1588.
- Stevenson, D. L. & D. P. Baker (1987): The family-school relation and the child's school performance, *Child Development*, Vol. 58, No. 5, 1348-1357.
- Stevenson, H. W. & J. W. Stigler (1992): *The learning gap: why our school are failin and what we can learn from Japanese and Chinese education*. New York: Summit Books.
- Станојловић, Б. (1982): Фактори постигнућа ученика у школском учењу са посебним освртом на улогу породице, *Ревизија образовања*, бр. 5.
- Терзић, А. (1991): Утицај непотпуне породице на развој и школски успех ученика, *Наша школа*, 5-6.
- Трој, Ф. и сар. (1967): Учешће неких фактора у слабом успеху ученика, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 1, 227-257.
- Upchurch, D.M. *et al.* (1999): Neighborhood and family context of adolescent sexual activity, *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 61, No. 4, 920-933.
- Young, E.W. *et al.* (1991): The effects of family structure on the sexual behavior of adolescents, *Adolescence*, Vol. 26, No. 104, 977-986.

Ј. Станишић, Н. Гутвајн

- Врањешевећ, Ј. (2001): *Промена слике о себи: аутопортрет адолесценције*. Београд: Задужбина Андрејевић.
- Зорман, Ј. (1969): Утицај социјално-економског стања ученикове породице на школски успех и наставак школовања, *Психологија*, бр. 1, 279-287.

Подаци о ауторима:

*Јелена Станишић, магистар педагошких наука
Институт за педагошка истраживања, Београд
Добрињска 11/III
e-mail: jstanisic@rcub.bg.ac.rs*

*Никоleta Гутвајн, доктор педагошких наука
Институт за педагошка истраживања, Београд
Добрињска 11/III
e-mail: ninam@rcub.bg.ac.rs*